

2006 İLKÖĞRETİM MÜZİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI İLE 2018 İLKOKUL VE ORTAOKUL MÜZİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ KARŞILAŞTIRILMALI KURAMSAL ÇERÇEVE ANALİZİ

Aytekin Albuz¹ - Barış Demirci²

Öz

Eğitimde önem kazanan yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının, etkili ve kalıcı bir öğrenme sağladığı birçok eğitimci tarafından kabul edilmiştir. Bu bağlamda İlköğretim müzik dersi öğretim programı (1-8. sınıflar) yeniden yapılandırılmış, öğrenci merkezli öğrenmeyi dikkate alan yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı ve çoklu zekâ kuramı, 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programına kaynaklık eden kuramlar olmuştur.

Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı ve bazı kuramlara dayandırılarak hazırlanan 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programının uygulanabilirliği ve kalıcı öğrenmeye etkileri, araştırmacılar tarafından ele alınmış, birçok fikir ve düşünce dile getirilmiştir. On iki yıl süre ile yürürlükte kalan 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından alınan bir karar doğrultusunda güncellenmeye gidilmiştir. Oluşturulan komisyon tarafından programın güncelleme çalışmaları tamamlanmış ve 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programı (1-8 sınıf) olarak yürürlüğe girmiştir.

Araştırma bu iki program ekseninde birçok açıdan ele alınarak karşılaştırılmış, kuramsal açıdan analiz edilerek değerlendirmeleri yapılmış ve tartışılmıştır.

Sonuç olarak, temelde 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programına kaynaklık eden öğrenme yaklaşımları ve kuramları üzerine inşa edilen 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programının; öğrenme alanları, kazanımlar ve açıklamalar ekseninde yeniden ele alınıp güncellendiği, yeni kazanımlar eklendiği, bazı kazanımların değiştirildiği, bazı kazanımların programdan kaldırıldığı, kazanımlara ilişkin etkinlik örneklerine yer verilmediği, “Dinleme-söyleme-çalma” öğrenme alanının; “dinleme-söyleme” olarak değiştirildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Program, Müzik Öğretim Programı, Program Analiz

A Comparative Theoretical Framework Analysis on the Music Course 2006 Teaching Program in Primary Education and 2018 Teaching Program in Primary and Secondary Education

Abstract

It is generally accepted that constructivist learning approach, gaining importance in education, provides effective and permanent learning by several education experts. Music course teaching program in primary education (Grades 1 to 8) has been reconstructed. The constructivist learning approach and the multiple intelligence theory, supporting student oriented learning, have been the source theories of music course 2006 teaching program in primary education.

The constructivist learning approach, the applicability of music course 2006 teaching program in primary education prepared basing on some theories and its effects on permanent learning were evaluated by researchers and several opinions and insights were stated. The music course 2006 teaching program in primary education, which had been carried out for 12 years and then was updated by the Ministry of Education. The revision of the program was completed by the commission and has begun to

¹ Prof. Dr. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, aytekina@gazi.edu.tr

² Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, bdemirci@atauni.edu.tr

be carried out in the curriculum of music course as 2018 teaching program in primary education (Grade 1 to 8).

In this study, these two programs have been compared by considering several aspects and analyzing and discussing them from theoretical point of view.

As a result, it has been understood that the music course 2018 teaching program in primary education which is based on learning approaches and theories that are mainly used in the music course 2006 teaching program in primary education has been arranged by updating the curriculum within the axis of learning fields, acquirements and expressions; new acquirements has been added, some acquirements has been changed and some of them have been removed from the program, and it has been determined that the previous curriculum has not included enough activity samples related to acquirements and learning field of “listening – singing – playing” has been changed to “listening – singing”.

Keywords: *Program, music teaching program, Program Analysis*

1. Giriş

Her düşünür, eğitimi tanımlarken yalın olarak tanımlama yerine yapılmasını uygun bulduğu belli bir eğitimi dikkate alarak, onu yansıtacak bir tanım ortaya koymuştur (Ertürk, 1997:11). Geniş anlamda eğitimi bireylerin toplumun standartlarını, inançlarını ve yaşama yollarını kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçlerdir (Smith, Stanley ve Shores, 1957:1). Seçilmiş ve kontrollü bir çevrenin (özellikle okulun) etkisi altında sosyal yeterlik ve optimum bireysel gelişmeyi sağlayan sosyal bir süreçtir (Good, 1959:52). Genel çizgilerle ise, eğitim bireyin içinde yaşadığı toplumda davranış biçimleri edindiği süreçlerin toplamıdır (Varış, 1997:13).

Tanımlardan da anlaşıldığı üzere eğitim, bireysel bir gelişme sağlayan, sosyal ve toplumsal süreçler bütünüdür. Var olan eğitim sistemleri eğitimin güttüğü amaçlar doğrultusunda ele alınarak günümüz şartlarına uygun program modelleri oluşturulmalı, uygulama sürecine geçilmeden önce sınanmalı, sınama sonucunda elde edilen dönütler değerlendirilmeli ve programın bir bütün olarak işlediğine kanaat getirildikten sonra uygulanmalıdır.

Bir ya da daha fazla öğrenci için eğitimsel sonuçlar elde etmenin amaçlandığı planlanmış olaylar dizisi olarak tanımlanan program (Elliot, 1979:42), modeli, amaçları, etkili öğeleri, etkinlikleri, içeriği, zamanlama ve sıralama önerilerini ve değerlendirme biçimlerini içermelidir (Harrison, 1983:13). Programcıların belirttikleri bu temel öğeler, eğitim programlarının, öğretim programlarının ve ders programlarının içerisinde var olan öğelerdir.

Eğitim programı, bir eğitim kurumunda çocuklar, gençler ve yetişkinler için sağlanan milli eğitimin ve kurumun amaçlarının gerçekleşmesine dönük faaliyetler bütünüdür (Küçükahmet, 1999:9). Öğretim programı, bir dersle ilgili öğretme-öğrenme sürecinde neleri, niçin ve nasıl yer alacağını gösteren kılavuz, başka bir deyişle bu nitelikte bir proje planıdır (Özçelik, 1992:4). Ders programı ise, "... öğretim ilkelerini konuların alt kategorilerini ve değerlendirme esaslarını içeren ve eğitim öğretim programlarındaki esasları öğrenci davranışına dönüştüren program olarak tanımlanır" (Varış, 1997:14).

Öğretim programları birçok temel kavramla beraber birçok kuramı ve öğrenme yaklaşımını da içerisinde barındırmaktadırlar. Bu temel kavramlar ve kuramlar bir öğretim programının uygulama süreci ve değerlendirme boyutunda büyük rol oynarlar. Uygulamada aksaklık yaşanan öğretim programları, program geliştirme ve alan uzmanları tarafından kuram ve kavramlara bağlı kalarak öğelerine dönük değerlendirilerek yeniden yapılandırılmalarıdır. Bu bağlamda Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yeniden yapılandırmaya gidilmiş, başlatılan program geliştirme çalışmalarında bazı öğrenme yaklaşımlarının yanı sıra öğrenci merkezli öğrenmeyi odaklayan yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programlarına kaynaklık eden kuramlar olmuşlardır.

Yapılandırmacılık öğretimle ilgili bir kuram değil, bilgi ve öğrenme ile ilgili bir kuramdır ve bu kuram temelden kurmaya dayanır (Demirel, 2011:249). Öğrenci merkeze alınmalı, problem çözmesine olanak ve fırsat verilmelidir; çünkü öğrenecek olan kendisidir. İçerik bunu sağlayacak biçimde çok çeşitli olarak ona sunulmalıdır (Sönmez, 2010:148). Etkin öğrenmeyi sağlamada öğrencinin konuşması, tartışması, düşünce ve savlar oluşturması, öğretmenin yalnız yol gösterici olması önemlidir (Sönmez, 1994). Öğretmenin bilgiyi aktarmak yerine öğrencilere bilgiyi keşfederek öğrenmelerine yönelik yol gösterici bir rol üstlenmesi gerekir (Orff, 2003).

2006 yılında yürürlüğe giren ilköğretim müzik dersi öğretim programı da Öğrenci merkezli öğrenmeyi dikkate alan; yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı, işbirliğine dayalı öğrenme, çoklu zekâ kuramı gibi birçok kuramı içerisinde barındırmaktadır.

İşbirliğine dayalı öğrenme, öğrencilerin küçük gruplar oluşturarak bir problemi çözme ya da bir görevi yerine getirmek üzere ortak bir amaç uğruna birlikte çalışma yoluyla bir konuyu öğrenme

yaklaşımıdır (Demirci, 2010:51). Öğrencilerin konuları, diğer arkadaşları ile tartışarak konuşarak, onlardan gelen yansımaları kullanarak daha iyi öğrenmelerine olanak sağlar. Birlikte çalışma, öğrencilere diğer öğrencilerin bakış açılarını, farklı yorumlarını ve çözümlerini tanıma şansı verir (Küçüktepe, 2010 9). İşbirliğine dayalı oyunların bireysel olarak yarışmayı desteklemeyen işbirlikli bir kurulum içinde grup etkileşimini ve olumlu sosyalleşmeyi içerdiği gözlemlenmiştir (Gülay, Mirzeoğlu, ve Çelebi, 2010:92).

Diğer bir kuram olan çoklu zekâ kuramını Gardner şöyle tanımlamıştır; “Zekâ, bir veya daha fazla kültürel yapıda değeri olan bir ürüne şekil verme ya da problemleri çözme yeteneğidir” (Akt. Demir, 2005:3). Gardner çoklu zeka kuramı ile sekiz zeka alanı olduğunu ileri sürmüştür. Bu alanlardan biriside Müziksel-Ritmik Zekâdır. Gardner’a göre, müzik; müzik formlarını, müziksel perdeleri, tonları ve ritimleri algılama, ayırt etme ve beste yapma, kendini müzikle ifade etme yetenekleridir (Temiz, 2007:19-26). Ayrıca Orff anlayışına dayanan çalışmaların çoklu zeka kuramıyla da bir çok anlamda benzerlik gösterdiği bilinmektedir. Carl Orff’un elementer müzik ve hareket eğitimi anlayışı, her çocuğun kendine özgü bir yeteneği olduğunu kabul eder (Orff, 2006:10).

2006 yılında yürürlüğe giren “2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programı” yukarıda bahsi geçen yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı üzerine temellendirilmiş ve on iki yıl süreyle yürürlükte kalmıştır. “Bu program kendinden önceki programa kaynaklık eden davranışçı kuramın (bilişsel, duyuşsal, psikomotor) özelliklerini de içerisinde barındırmıştır”(Albu ve Demirci, 2010). Daha sonra yürürlüğe 2018 yılında giren “2018 İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programı” da 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programı öğrenme yaklaşımları ekseninde oluşturulmuş ve bu kuramlar dahilinde güncellenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırmada her iki programın karşılaştırılması, hem kullanılan öğrenme yaklaşımları, hem de öğrenme alanlarına ilişkin kazanımların türü ve ele alınış biçiminin değerlendirilmesi bakımından önem arz etmektedir.

2. Bulgular ve Yorum

2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programı ile 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programlarına ilişkin karşılaştırmalı analiz ve değerlendirmeler aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 1.

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı ve 2018 İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programlarının Temel Yapı ve Öğrenme Alanları Boyutunda Karşılaştırılması

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı	2018 İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programı
Programın Temel Yapısı ve Öğrenme Alanları	Programın Temel Yapısı ve Öğrenme Alanları
2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programı; genel amaçlar, temel beceriler, öğrenme alanları, kazanımlar, etkinlikler, açıklamalar, öğrenme-öğretim süreçleri ve ölçme değerlendirme boyutlarından oluşmaktadır. Müzik dersi öğretim programı temel öğrenme alanları 1. Dinleme-Söyleme-Çalma 2. Müziksel Algı ve Bilgilenme 3. Müziksel Yaratıcılık 4. Müzik Kültürü	2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programı'nda öğrenme alanı temelli yaklaşım esas alınmıştır. Programda her sınıf düzeyinde aşağıdaki dört öğrenme alanı yer almaktadır. 1. Dinleme-Söyleme 2. Müziksel Algı ve Bilgilenme 3. Müziksel Yaratıcılık 4. Müzik Kültürü Müzik Dersi Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlar öğrenme alanlarına göre numaralandırılmıştır. Kazanımlar; ders kodu, sınıf düzeyi, öğrenme alanı ve kazanım numarası olarak ifade edilmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere; her iki programda dört öğrenme alanı üzerine yapılandırılmıştır. Yapılan güncelleme sonucunda 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programında yer alan öğrenme alanlarına 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programında da büyük ölçüde bağlı kalınırken, sadece dinleme-söyleme-çalma öğrenme alanında değişikliğe gidilerek çalma boyutu kaldırılmıştır. Ancak, takdir edileceği üzere çalgısız bir müzik eğitiminden bahsedilemeyeceği gibi, bu uygulamanın çocukların psikomotor beceri edinimi ve müzikal gelişimleri açısından bir takım eksikliklere yol açacağı aşikardır.

Tablo 2.

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı ve 2018 İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programlarının Biçimsel Açından Karşılaştırılması

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı	2018 İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programı
2006-2017 yılları arasında 12 yıl süreyle yürürlükte kalmıştır.	2018 yılında yürürlüğe girmiş ve uygulanmaya başlamıştır.
Hazırlayan özel ihtisas komisyonunun isimleri programda yer almıştır.	Hazırlayan komisyona ilişkin açıklamalara yer verilmemiştir.
Uygulama sürecinde ders kitabı materyali yürürlükten kaldırılmıştır.	Ders kitabı yoktur.
Ders kitabı uygulamasının yerine “öğretmen kılavuz kitabı” ve “öğrenci çalışma kitabı” uygulamaya girmiştir.	Öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitabı uygulaması devam etmektedir.
Kılavuz program görünümündedir.	Müfredat programı görünümündedir.
Öğrenci merkezlidir.	Öğrenci merkezlidir.
Öğrenme alanları anlayışı üzerine yapılandırılmıştır.	Öğrenme alanları anlayışı üzerine yapılandırılmıştır.
Genel amaçlar öz olarak ifade edilmiştir.	Genel amaçlar mevcuttur.
Vizyonu, misyonu, temel yapısı ve öğrenme yaklaşımları hakkında açıklayıcı bilgiler yer almıştır.	Vizyonu, misyonu ve temel yapısına ilişkin açıklamalara yer verilmiş, programda yer alan öğrenme yaklaşımlarına ilişkin açıklamalara yer verilmemiştir.
Konular, diğer disiplinlerle olabildiğince ilişkilendirilmiştir.	Konular, diğer disiplinlerle olabildiğince ilişkilendirilmiştir.
Genel ve özel müzik öğretim yöntemleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir.	Genel ve özel müzik öğretim yöntemleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir.
Öğrenme-öğretme (etkinlikler) durumlarına yer verilmiştir.	Öğrenme-öğretme durumlarına yer verilmiş, etkinliklere yer verilmemiştir.
Ölçme-değerlendirme durumlarına yer verilmiştir.	Ölçme-değerlendirme durumlarına ilişkin genel açıklamalara yer verilmiştir.
83 sayfadan oluşmaktadır	36 sayfadan oluşmaktadır.

Tablo 2’den anlaşılacağı üzere; her iki programın biçimsel açıdan karşılaştırılması sonucunda, 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programında birçok açıdan yine 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programına bağlı kalındığı görülmüştür. 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programında öğrenme yaklaşımlarına ilişkin açıklamalara ve etkinliklere yer verilmezken, ölçme değerlendirme durumlarına ilişkin ise sadece genel açıklamalara yer verilmiştir. Ayrıca 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programını hazırlayan komisyon üyelerine ilişkin herhangi bir bilgiye yer verilmediği de dikkat çekmektedir.

Tablo 3.

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı ve 2018 İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programlarının İçeriksel Açından Karşılaştırılması

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı	2018 İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programı
Bilgiyi bireyin kendisinin işlevselleştirdiği yapılandırmacı yaklaşım esas alınmıştır.	Açıklamalarda programa kaynaklık eden öğrenme yaklaşımlarına yer verilmemiştir.
Modeli; Beş Boyutlu Çağdaş Öğretim Programı	Modeli; Üç Boyutlu Güncel Öğretim Programı
Öğrenme alanları	Öğrenme alanları
Kazanımlar	Kazanımlar
Açıklamalar	Açıklamalar
Etkinlikler	
Ölçme-Değerlendirme	
Esas noktasını kazanımlar oluşturmaktadır.	Esas noktasını kazanımlar oluşturmaktadır.
Kazanım ifadeleri öğrenci merkezlidir.	Kazanım ifadeleri öğrenci merkezlidir.
Geleneksel öğretim yöntemlerinin yanı sıra çağdaş öğretim yöntemlerine de yer verilmiştir.	Çok net olarak öğretim yöntem önerisi ifade edilmemiştir.
Konular, kazanımlar çerçevesinde ilgili öğrenme alanının altında yer almaktadır.	Konular, kazanımlar çerçevesinde ilgili öğrenme alanının altında yer almaktadır.
Konular kazanımlarla ilişkilendirilmiş ve etkinlikler oluşturulmuştur.	Konular kazanımlarla ilişkilendirilmiştir. Etkinlik örneklerine yer verilmemiştir.
Örnek ders işleyişine yer verilmiştir.	Ders işleyişine yer verilmemiştir.
Ölçme-değerlendirme durumlarına ilişkin örnekler yer verilmiştir.	Ölçme-değerlendirme durumlarına ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde; 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programının modeli, beş boyutlu (öğrenme alanları, kazanımlar, açıklamalar, etkinlikler, ölçme-değerlendirme) çağdaş bir öğretim programı niteliğinde iken, 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programının modeli ise, üç boyutlu (öğrenme alanları, kazanımlar, açıklamalar) güncel bir öğretim programı niteliğindedir. 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programında kazanımlara ilişkin etkinlik örnekleri oluşturulmuştur.

2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programında ise, etkinlik örneklerine yer verilmemiştir. 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programında örnek ders işlenişine yer verilirken, 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programında, örnek ders işlenişine yer verilmemiştir. Yine 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programında ölçme-değerlendirme durumlarına ilişkin örnekler mevcut iken, 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programında, ölçme-değerlendirme durumlarına ilişkin herhangi bir açıklamaya rastlanmamıştır.

Tablo 4.

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı ve 2018 İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programlarının Özel Amaçlar Boyutunda Karşılaştırılması

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı	2018 İlkokul Ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programı
Özel Amaçlar	Özel Amaçlar
<p>Müzik Dersi Öğretim Programı'nın amacı, Türk Millî Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun olarak öğrencilerin;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Müzik yoluyla estetik yönünü geliştirmek, • Duygu, düşünce ve deneyimlerini müzik yoluyla ifade etmelerine imkân sağlamak, • Yaratıcılık ve yeteneğini müzik üretme yoluyla geliştirmek, • Yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası müzik kültürlerini tanımak, • Müzik yoluyla kişilik ve özgüven gelişimlerine katkı sağlamak, • Müzik aracılığıyla zihinsel becerilerinin gelişimini sağlamak ve bireysel ve toplumsal ilişkilerini geliştirmek, • Bireysel ve toplu olarak, nitelikli değişik türlerde şarkı dinleme, söyleme ve çalma etkinliklerine katılımlarını sağlamak, • Müziksel algı ve bilgilerini geliştirmek, • İstiklâl Marşı başta olmak üzere millî marşlarımızı özüne uygun olarak seslendirmelerini sağlamak, • Müzik yoluyla sevgi, paylaşım ve sorumluluk duygularını geliştirmek, • Millî birliğimizi, bütünlüğümüzü pekiştiren ve dünya ile bütünleşmemizi kolaylaştıran müzik kültürü ve birikimine sahip olmalarını sağlamak, • Atatürk'ün Türk müziğinin gelişmesine ilişkin görüşlerini kavramak ve Atatürk ilke ve inkılaplarına gönülden bağlı, kültürlü bireyler olarak yetişmelerini sağlamak. 	<p>Müzik Dersi Öğretim Programı'nın amacı öğrencilerin;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Müzik yoluyla estetik yönünü geliştirmek, • Duygu, düşünce ve deneyimlerini müzik yoluyla ifade etmelerine imkân sağlamak, • Yaratıcılığını ve yeteneğini müzik yoluyla geliştirmek, • Yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası müzik türlerini tanıyarak farklı kültürlerle ait öğeleri zenginlik olarak algılamasını sağlamak, • Müzik aracılığıyla zihinsel becerilerinin gelişimini sağlamak, • Müzik yoluyla bireysel ve toplumsal ilişkilerini geliştirmek, • Müzik ile ilgili çalışmalarda bilişim teknolojilerinden yararlanmalarını sağlamak, • Bireysel ve toplu olarak nitelikli farklı türlerde şarkı dinleme ve söyleme etkinliklerine katılımlarını sağlamak, • Müziksel algı ve bilgilerini geliştirmek, • İstiklâl Marşı başta olmak üzere marşlarımızı özüne uygun olarak seslendirmelerini sağlamak, • Müzik yoluyla sevgi, paylaşım ve sorumluluk duygularını geliştirmek, • Millî birliğimizi, bütünlüğümüzü pekiştiren ve dünya ile bütünleşmemizi kolaylaştıran müzik kültürü ve birikimine sahip olmalarını sağlamak, • Atatürk'ün Türk müziğinin gelişmesine ilişkin görüşlerini kavramak amaçlarına ulaşmalarının sağlanmasıdır.

Tablo 4 incelendiğinde; 2006 ilköğretim ilköğretim müzik dersi öğretim programı ve 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programlarının özel amaçlar bakımından büyük ölçüde aynı olduğu görülecektir. Ancak, 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programında “müzik aracılığıyla kişilik ve özgüven gelişimlerine katkı sağlamak” amacı mevcut iken, söz konusu ifadenin 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programı özel amaçlarında yer almadığı, buna karşın “müzik ile ilgili çalışmalarda bilişim teknolojilerinde yararlanmalarını sağlama” maddesinin eklendiği anlaşılmaktadır.

Tablo 5.

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı ve 2018 İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programlarının Temel Beceriler ve Değerler Boyutunda Karşılaştırılması

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı	2018 İlkokul Ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programı
Temel Beceriler ve Değerler	Alana Özgü Beceriler
<p>Müzik dersi 1-8. Sınıflar öğretim programı, içerdiği öğrenme alanları ve kazanımlarla öğrencilerde aşağıdaki temel becerilerin gelişmesini sağlayacağı ifade edilmiştir.</p> <p>Programda ulaşılması beklenen temel beceriler;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, • Eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, • İletişim kurma, • Problem çözme, araştırma, • Bilgi teknolojilerini kullanma, 	<p>Müzik dersine özgü temel bilgi, beceri ve yeterlilikler; kazanımlar ile açıklamaların içerisinde ifade edilmiştir.</p> <p>Müzik dersi; katılımcı, sürekli geliştirilebilir, yeniliklere açık ve değişime öncülük eden bir yapıya sahip olup bu derste aşağıdaki becerilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir.</p> <p>Programda ulaşılması beklenen temel beceriler;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Müziği tanıyabilme • Müzik - beden uyumunu sağlayabilme • Müziği bireysel veya toplu yapabileme

-
- Girişimcilik,
  - Müziksel algılamaya ve bilgilene,
  - Kişisel ve sosyal değerlere önem verme,
  - Müzik okur- yazarlığı edinebilme,
  - Estetik duyarlılığa sahip olma şeklinde ifade edilmiştir.
- Değerler ise;
Paylaşım, hoşgörü, sorumluluk olarak belirlenmiştir.
- Müzikle toplum arasındaki bağı görebilme
  - Müzikle kültür, tarih ve estetik arasında bağ kurabilme
  - Müziği milli ve manevi değerlerle ilişkilendirebilme
  - Müziğin bir bilim dalı olarak da farklı bilimlerle ilişkisini kurabilme
  - Müziğin her insan için öğrenilebilir olduğunu anlayabilme
  - Dinleme, söyleme ve ritimsel etkinliklerle müzik yapabilme
  - Kendini müzik yoluyla ifade edebilme
  - Kültürel miras ve çeşitliliği geliştirebilme
  - Müzik teknolojilerini kullanabilme
  - Etkin müzik üreticisi olabilme şeklinde ifade edilmiştir.
- Değerler;
Adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik.
-

Tablo 5'te görüleceği üzere; her iki programda da içerik, öğrenme alanları ve kazanımlar yoluyla; başta müzikle ilgili beceriler kazandırma, toplum içerisinde sosyal değerlere karşı hassasiyet sahibi bireyler olabilme, eleştirel düşünen yaratıcı yönleri güçlü, çağın değişim ve gelişim süreçlerini yakından takip edebilme, estetik duyarlılığa sahip, sorumluluk ve paylaşım duygusu yüksek, sosyal bireyler olabilmeyi amaçlamaktadır.

Tablo 6.

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı ve 2018 İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programlarının Kazanımlar Boyutuna İlişkin Karşılaştırılması

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı	2018 İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programı
Programda Yer Alan Kazanımlar	Programda Yer Alan Kazanımlar
2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programında; öğrenme alanlarına ilişkin kazanımlar, etkinlikler, ve açıklamaların yer aldığı çizelgelere yer verilmiştir. Programda yer alan toplam kazanım sayısı: 183 (1-8.sınıf)	2018 ilköğretim müzik dersi öğretim programında öğrenme alanlarına ilişkin kazanımlara ve açıklamalara yer verilmiştir. Programda yer alan toplam kazanım sayısı: 179 (1-8. sınıf)
1. Sınıf 23 kazanım	1. Sınıf 24 kazanım
2. Sınıf 22 kazanım	2. Sınıf 18 kazanım
3. Sınıf 23 kazanım	3. Sınıf 22 kazanım
4. Sınıf 23 kazanım	4. Sınıf 21 kazanım
5. Sınıf 24 kazanım	5. Sınıf 23 kazanım
6. Sınıf 23 kazanım	6. Sınıf 24 kazanım
7. Sınıf 23 kazanım	7. Sınıf 22 kazanım
8. Sınıf 22 kazanım	8. Sınıf 25 kazanım

Tablo 6 incelendiğinde; 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programında yer alan kazanımların büyük çoğunluğunun 2018 ilköğretim müzik dersi öğretim programında da yer aldığı, bazı kazanımların kısmen değiştirildiği, bazı kazanımların ise kaldırıldığı tespit edilmiştir. Toplamda 183 olan kazanım sayısının 179'a düşürüldüğü görülmüştür. 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programında sınıf başına düşen kazanım sayıları 22 ile 24 aralığında iken, 2018 ilköğretim müzik dersi öğretim programında ise, 18 ile 25 aralığında seyretmektedir.

Tablo 7.

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı ve 2018 İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programlarının Öğrenme-Öğretme Süreci Boyutunda Karşılaştırılması

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı Öğrenme-Öğretme Sürecine İlişkin Önemli Hususlar	2018 İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programı Öğrenme-Öğretme Sürecine İlişkin Önemli Hususlar
<p>2006 İlköğretim müzik dersi öğretim programı öğrenme-öğretme süreçlerine ilişkin hususlar;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Öğrenme ve öğretme sürecinde öğrenci merkezli eğitim anlayışı ile paralellik gösteren, müzik dersine yönelik aktif öğrenme yöntemleri (Dalcroze, Orff, Kodaly, vb.) ile birlikte, genel öğretim yöntemlerine yer verilmiştir. • Müzik eğitiminde kazanımlara uygun olarak, “Oyun, Dans, Devinim” ekseninde ilgili yöntemlerden yararlanılmasının, dersin işlenişinde ayrı bir önem taşıyacağı ifade edilmiştir. • Genel müzik eğitiminde nota öğretiminin amaç değil, araç olduğu ilkesinden hareketle; programda nota öğretimi 4. sınıftan başlatılmıştır. Kulaktan şarkı öğretim yöntemi ise 4. sınıf düzeyine kadar aktif olarak uygulanmakla birlikte, nota öğretiminin yanında ilköğretim süreci boyunca her düzeyde mutlaka kullanılmasının uygun olacağı belirtilmiştir. Ayrıca, 7-8. sınıflarda, öğrencilerin ergenlik dönemine ilişkin ses yapılarındaki değişim sebebiyle, bu dönem çocuklarında şarkı söyleme etkinliğinden çok; dinleme, çalma ve yaratıcılık eğitimlerine ağırlık verilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir. • İlköğretim 1-8. sınıf müzik ders programı’nda ifade edilen kazanımlardan bazılarının, eğitim-öğretim yılı içerisinde, müzik eğitiminin basitten karmaşığa doğru işlenmesini sağlamak ve hangi kazanımın hangi kazanımdan önce mutlaka işleneceğine işaret etmek amacıyla “sıralı kazanımlar” sembollerle ifade edilmiş ve bu semboller kazanım tablosunun açıklamalar bölümünde belirtilmiştir. • Sıralı kazanımların işlenmesinde belirtilen öncelik sonralık sırasına uyulmasının önemi vurgulanmıştır. “Özetle sıralı kazanımlardan anlaşılması gereken, kazanımların birbirini takip eden haftalarda işlenmesi zorunluluğu değil, sadece etkili müzik eğitimi için, kendi içlerinde belirtilen öncelik sonralık sırasına uyulmasına dikkat edilerek işlenmesidir” (MEB, 2007, s. 8). • Bu kazanımların farklı kazanımlarla ders içi ilişkilendirme yapılarak tekrar verilebileceği konusunda öneride bulunulmuştur. • Sıralı olan kazanımların dışındaki diğer kazanımların ise yıl içerisinde farklı zamanlarda tekrar edilerek kullanılabilceği belirtilmiştir. • Programda sınıf düzeylerine göre verilmiş olan kazanımların müzik eğitiminin diğer öğrenme alanlarıyla ve özellikle “Dinleme-Söyleme-Çalma” alanında uygun görülen kazanımlarla ilişkilendirilmeye çalışılması gerektiği vurgulanmış ve bu yolla öğrenme alanlarının birbirleriyle olan sarmallığının sağlanacağı belirtilmiştir. • Kazanımların işlenişinde açıklamalar bölümündeki sınırlılıklara dikkat edilmesi gerektiği ve öğrenci seviyesine uygun bir işleniş sırası izlenmesi gerektiği belirtilmiştir. • Atatürk ilke ve ilkelerine bağlı, ulusal bilinci geliştiren, ince sanat zevkine sahip kültürlü bireyler yetiştirme anlayışının da her zaman göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilmiştir. • Atatürkçülük kazanımlarının yıl içerisinde tekrarlı olarak (10 Kasım Atatürk’ü Anma Haftası, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk’ü Anma ve Gençlik Bayramı vb. özel gün ve haftalarla ilişkilendirilerek) işlenmesi gerektiği belirtilmiştir. • Müzik dersinin diğer disiplinler ile de ilişkiler kurularak işlenmesi gerektiği ve müziğin yaşamın bir parçası olduğu gerçeğinin her fırsatta dile getirilmesinin önemine vurgu yapılmıştır. • Programın ölçme-değerlendirme boyutu, diğer bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınmış ve yapılacak ölçme değerlendirilmelerin farklı ölçeklerin kullanımına olanak sağlayacak biçimde düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. • Öğrenme-öğretme sürecinin başında öğrencilerin ön öğrenmelerini ortaya çıkarmak amacıyla derse hazırlayıcı ve motive edici etkinliklere yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir. • Müzik dersinde, her öğrencinin bir dönem süresince en az bir performans ödevi hazırlaması önerilmiştir. • Ders yılı sonunda yıl sonu etkinliklerinin yapılması önerilmiştir.	<p>2018 İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim programı öğrenme-öğretme süreçlerine ilişkin hususlar;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Öğretmenin, öğrencilerin etkinliklere aktif olarak katılmasını sağlamak için anlatım, soru-cevap, röportaj, münazara, araştırma-inceleme, oyun, drama, yaparak-yaşayarak öğrenme, üretme, görev paylaşımı, sergileme gibi çeşitli öğretim yöntemlerini kullanması gerektiği vurgulanmıştır. • Dinleme, ritimleme, doğaçlama yapma ve toplu söyleme gibi özel müzik öğretim yöntemlerinin, öğrencilerin müzik dersini sevmeleri ve dersin etkili bir şekilde işlenmesi için ayrı bir öneme sahip olduğu ifade edilmiştir. • Öğretmen, bu öğretim yöntemleri ve öğrenme alanlarını esas alarak uygulamada aşağıdaki hususlara dikkat etmelidir: • Öğretmenin, öğrencilerin hazır bulunuşluklarını göz önünde bulundurarak bireysel ilgi ve becerilerini ön plana çıkaracak, öğrencileri aktifleştirecek etkinlikler planlamasının gerektiği ifade edilmiştir. • Öğrencilerin araştırma-inceleme ve bilgiye ulaşmasında bilişim teknolojilerinden faydalanmaları gerektiği vurgulanmıştır. • Öğretmen aracılığı ile EBA gibi kaynaklar takip edilerek alana ilişkin materyaller ve önerilen müzik yazılımlarının eğitim öğretim sürecine dâhil edilmesi gerektiği belirtilmiştir. • Kazanımların öğrencilerin gelişim düzeyi göz önünde bulundurularak bütün sınıf düzeyinde göre planlandığı vurgulanmıştır. • Kazanımların 2006 ilköğretim müzik ders öğretim programında olduğu gibi sarmal bir yapıya sahip olduğu vurgulanmış olup, işleniş, sırası, sınıf düzeyi ve öğrencilerin bireysel farklılıkları doğrultusunda öğretmen tarafından düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. • Öğretmenin, ders işleniş süreçlerinde, belirli gün haftalarda, ilgili kazanımlarla gerekli ilişkilendirmeler yapması önerilmektedir. • Dersin teori amaçlı değil araç olduğu ifade edilmiş ve temel müzik eğitiminde hedefin öğrencilere müzik zevki kazandırmak olduğunun yanı sıra öğrencilerin sanat ve estetik algılarının geliştirmek olduğu vurgulanmıştır. • Öğrenme alanlarının içerikler bakımından birbirleriyle tamamen kenetli olduğu, sadece gerekli hallerde ayrılabilir oldukları vurgulanmıştır. Konuların işlenişinde birbiri ile ilişkili olan farklı öğrenme alanlarının ve kazanımların öğrencilerin gelişim düzeyleri ve bireysel farklılıklarının göz önünde bulundurulması bir arada işlenmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. • Kazanımların yeri geldikçe ilişkilendirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Uygun kazanımların disiplinler arası ilişkilendirmelerinin yapılmasının gerektiği belirtilmiştir. • Program uygulanırken öğrencilerin değerleri kazanmasına özen gösterilmesi gerektiği, tüm kazanımların ilgili değerlerle eşleştirilmesi ve örtük program anlayışından hareketle derslerin işlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. • Öğrencilerin her sınıf düzeyinde okul şarkıları, türkü, şarkı vb. söyleme etkinliklerinden dengeli olarak sekiz eser seslendirmelerinin uygun olacağı düşünülmüştür. • Öğrencilere, öz müziğinden hareketle yakın çevreden uzağa doğru müzik bilgisi kazandırılması amaçlanmıştır. • Çalgı eğitimi ile ilgili kurs, egzersiz vb. çalışmalara yönelik düzenlemelerin müzik dersi zümre toplantılarında alınan kararlar ile belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla ders kitaplarında çalgı eğitimi ile ilgili bir içerik beklenmemesi gerektiği belirtilmiştir. • Birlikte çalgı eğitiminin, her sınıf düzeyinde öğrencilerin talep ve yetenekleri doğrultusunda dikkate alınması gerektiği ve öğrencilere bu yönde uygun rehberlik yapılması gerektiği ifade edilmiştir. • Öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olacak kazanımlar için gerekli temel yaşam becerilerinin geliştirilmesine önem verilmesi ve etkinliklerin bu anlayışla hazırlanmasının uygun olacağı belirtilmiştir.

• Dersin işlenmesi sırasında öğretmen kılavuz kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve bu kitapları destekleyecek; ses efektleri de içeren (millî bayramlar, özel gün ve haftalarla ilgili marş, türkü ve benzeri seçkin eserlerin de yer aldığı) multi-medya araçları kullanılması önerilmiştir.

2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programı yapılandırmacı yaklaşım'ın 5E modeline göre oluşturulmuştur. Programın uygulanma süreçlerinin etkinlik temelli olarak yapılandırılması gerektiğinin altı çizilmiştir (MEB, 2007).

• Öğrencilere müziğin, erken yaşlardan başlayarak kültürel kimliğin oluşmasında ve hayatın her aşamasında etkin bir olgu olduğunu belirtmek gerektiği vurgulanmıştır.

• Eğitimin en temel felsefesi olan yakından uzağa ilkesinden hareketle, müzik dersi öğretim programı'nın bu ekseninde dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir.

• Öğrencilerin müzik yoluyla estetik duyarlılıkların geliştirilmesi (dinleme, konuşma vb. etkinlikler) felsefesi ile edimsel müzik eğitimi (söyleme, doğaçlama, besteleme vb. etkinlikler) felsefesinin eğitim öğretim sürecine dengeli bir şekilde yansıtılması gerektiği belirtilmiştir.

• Müzik eğitiminde özellikle müziksel anlama ve müziksel becerilerin aktif öğrenme yoluyla kazandırılması üzerine yaygın olarak kullanılan Dalcroze, Orff, Kodaly, Suzuki gibi yaklaşımlar ile geleneksel meşk eğitim ve öğretim yöntemlerinin dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir (MEB, 2018).

Tablo 7'ye göre; her iki programda da özet olarak, öğrenme ve öğretme sürecinde geleneksel yaklaşımların yanı sıra çağdaş öğretim yöntemlerine de yer verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Öğrenme ve öğretme sürecinde önerilen ve ön görülen bütün açıklamaların öğrenci merkezli öğrenme anlayışı ile ilişkili olması gerektiği de ifade edilmiştir.

3. Sonuç

2006 yılında yürürlüğe giren “2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programı” yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı üzerine temellendirilmiş ve on iki yıl süreyle yürürlükte kalmıştır. Modeli ve yapısı bakımından yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, öğretmen merkezli öğrenme geleneğini büyük ölçüde uygulama boyutuna taşımıştır.

2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programı kazanımlar bakımından güncellenmiş, felsefesi yine yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı üzerine temellendirilmiştir. Öğrenme-öğretme süreçleri ise iki programda da aynı kuramlar ve yöntemleri kapsamıştır. Her iki programda benzer öğrenme alanları üzerine inşa edilmiş, ancak 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programı öğrenme alanlarından dinleme-söyleme-çalma öğrenme alanı güncellenen 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programında dinleme-söyleme olarak yer almıştır. 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programında yer alan bazı kazanımlar, 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programında değiştirilmiş, bazı kazanımlar ise kaldırılmıştır. Ayrıca 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programında yer alan etkinlik örnekleri ve açıklamalar bölümlerine 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programında yer verilmediği görülmüştür.

Tüm bu inceleme ve değerlendirmeler ışığında; 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programının birçok açıdan (içerik, genel amaçlar, özel amaçlar, öğrenme alanları, kazanımlar) 2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programına kaynaklık ettiğini söylemek mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Albuz, A., Demirci, B. (2010). 1994 ve 2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programlarının karşılaştırmalı kuramsal analizi. IX. *ulusal müzik eğitimi sempozyumu Türkiye’de bugünden yarına müzik eğitimi bildiri kitabı* (s. 115-125) içinde. Marmara Üniversitesi: Atatürk Eğitim Fakültesi.
- Demir, K. (2005). *Eğitimde yeni yönelimler: çoklu zekâ kuramı ve eğitim*. Ö. Demirel (Ed.), s. 3. Ankara: Pegem Yayınları.
- Demirci, C. (2010). *Cooperative learning approach in the science teaching. Eurasian journal of educational research*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2011). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Elliot, W. E. (1979). *The educational imagination*. New York: Macmillan Publishing Co. Inc.
- Ertürk, S. (1997). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi A.Ş.
- Good, C. (1959). *Dictionary of education*. New York: Mc Graw-Hill Co.
- Gülay, O., Mirzeoğlu, D., Çelebi, M. (2010). *Effects of cooperative games on social skill levels and attitudes toward physical education. Eurasian journal of educational research*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Harrison, L. N. (1983). *Getting started in elementary music education*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs.
- Küçükahmet, L. (1999). *Eğitimde planlama ve değerlendirme*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Küçüktepe, C. (2010). *İlköğretime hazırlık ve ilköğretim programları, ilköğretim ve temel özellikleri*. A. Oktay (Ed.), s. 101. Ankara: Pegem Akademi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). *2018 ilkokul ve ortaokul müzik dersi öğretim programı 1-8. sınıflar*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü. (2007). *2006 ilköğretim müzik dersi öğretim programı 1-8. sınıflar* (1. Baskı). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Orff, S. (2003). *Eğitim ve danışmanlık merkezi*. İstanbul: Info.
- Orff, S. (2006). *Eğitim ve danışmanlık merkezi*. İstanbul: Info.
- Özçelik, D. A. (1992). *Eğitim programları ve öğretim*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Smith, O. W., Stanley, D. and Shores, J. H. (1957). *Foundations of curriculum development*. USA: Harcourt Brace and World Inc.
- Sönmez, V. (1994). *Program geliştirmede öğretmen elkitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2010). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Temiz, N. (2007). *Çoklu zekâ kuramı okulda ve sınıfta*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Varış, F. (1997). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.